

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РІВНЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF THE LEVEL OF PROFITABILITY UKRAINIAN'S ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF TODAY'S CHALLENGES

Ковальчук Н.О.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів
та фінансового посередництва,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Kovalchuk Natalya

PhD in Economics, Assitant Professor
of the Department of Public, Corporate Finance
and Financial Intermediation,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

У статті охарактеризовано фактори впливу на фінансово-господарську діяльність вітчизняних підприємств та фінансові результати їх діяльності, які склались протягом останніх років під впливом суспільно-політичних та економічних змін. Проаналізовано динаміку кількості підприємств України за 2010–2017 роки. Наведено, узагальнено розподіл підприємств України в розрізі окремих областей України протягом 2010–2017 років задля визначення впливу подій на сході України та окупації Криму на цей показник. Досліджено зміну фінансового результату вітчизняних підприємств, оцінено зміни питомої ваги прибуткових та збиткових підприємств у їх загальній кількості. Проаналізовано динаміку рівня рентабельності вітчизняних підприємств. Досліджено показники в розрізі великих, середніх та малих підприємств. Прослідковано взаємозв'язок між окупацією території України та основними показниками діяльності підприємств України.

Ключові слова: підприємство, фінансові результати, прибуток, рентабельність, нестабільні умови господарювання.

В статье охарактеризованы факторы влияния на финансово-хозяйственную деятельность отечественных предприятий и финансовые результаты их деятельности, которые сложились в последние годы под влиянием общественно-политических и экономических изменений. Проанализирована динамика количества предприятий Украины за 2010–2017 годы. Приведено, обобщено распределение предприятий Украины в разрезе отдельных областей Украины в течение 2010–2017 годов для определения влияния событий на востоке Украины и оккупации Крыма на этот показатель. Исследовано изменение финансового результата отечественных предприятий, оценены изменения удельного веса прибыльных и убыточных предприятий в их общем количестве. Проанализирована динамика уровня рентабельности отечественных предприятий. Исследованы показатели в разрезе крупных, средних и малых предприятий. Прослежена взаимосвязь между окупацией территорий Украины и основными показателями деятельности предприятий Украины.

Ключевые слова: предприятие, финансовые результаты, прибыль, рентабельность, нестабильные условия хозяйствования.

The political and social changes that have taken place in Ukraine over the past four years have affected the Ukrainian economy. Without doubts, the sharp disruption of established and close relations with Russia as a trading partner has had an impact on the activities of domestic enterprises and their financial results. Analysis of financial results and profitability of domestic enterprises in the context of large, medium and small is important to determine the impact of socio-political changes and changing economic conditions on the activities of Ukrainian enterprises. During 2010–2017 years the number of Ukrainian enterprises decreased by 40 554 units. This number is striking and indicates unfavorable conditions for entrepreneurial activity, but the most significant factor of such reduction is the unconditionally annexation of the Crimea and the military action in the Donetsk and Lugansk regions. After all, due to the occupation of Crimea, the number of enterprises decreased by 18 644 units (Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol), in Donetsk region, the number of enterprises decreased by 16 935, in Lugansk region by 7 518. Particularly sensitive to this impact are small enterprises, the level of profitability of which is negative during

2010–2017 years. The worst indicators of profitability Ukrainian's enterprises inherent for 2014 year. The occupation of the territories of Donetsk and Luhansk regions, the annexation of Crimea negatively affected the number of Ukrainian enterprises, their financial results and the level of profitability. Even without touching on foreign trade issues, dynamics and export structures, one can see the negative dependence of the development Ukrainian's enterprises, and consequently on the economy as a whole, on protracted military actions in the East and the annexation of territories. The reorientation of foreign trade in favor of the EU countries, the free trade agreement with the countries of the European Union opens new opportunities for the Ukrainian business. Ukrainian export of goods to the EU market also has additional advantages in the proximity of the European market and lower costs for logistics.

Key words: enterprise, financial results, profit, profitability, unstable economic conditions.

Постановка проблеми. Політичні та суспільні зміни, які сталися в Україні за останні чотири роки, позначились більшою чи меншою мірою, прямо або опосередковано на кожному громадянині нашої держави. Безсумнівно, значного удару зазнала й українська економіка.

Затяжні бойові дії на сході України, що тривають досі, анексовані території Автономної Республіки Крим, економічний спад, політична та економічна нестабільність, падіння рівня життя населення вплинули на фінансово-господарську діяльність вітчизняних підприємств.

Безсумнівно різке розірвання налагоджених та тісних стосунків з Росією як торговим партнером здійснило вплив на діяльність вітчизняних підприємств. Водночас Угода про зону вільної торгівлі України з ЄС, що набула чинності 1 січня 2016 року, також має вплив на розвиток підприємств України. Отже, важливо проаналізувати динаміку кількості підприємств, їх фінансові результати, рівень рентабельності за 2010–2017 роки задля оцінювання залежності розвитку українських підприємств від впливу таких негативних факторів, як економічна та політична нестабільність, військові дії на сході, падіння рівня життя населення, що були викликані подіями 2014 року, вплив додаткових можливостей та шансів, які Україна отримує від співпраці з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів прибутковості діяльності підприємств України присвячено чимало теоретичних праць науковців. М.М. Бердар [1], Є.Ю. Єпіфанова [2; 3], І.А. Бержанір, Н.І. Гвоздей, Ю.В. Улянич [4] значну увагу приділили вивченню сутності прибутку та рентабельності, значенню їх оцінювання. Конкретні методики аналізу прибутковості підприємства досліджували О.Я. Базилінська [5], О.В. Шляга, Л.І. Шипуля [6]. Значну увагу в науковій літературі приділено дослідженню факторів, що впливають на прибутковість підприємства, та пропозиціям щодо збільшення рентабельності підприємств України такими вченими, як С.С. Черниш [7], В.А. Білошапка [8], Н.Г. Пігуль [9]. Чимало офіційних видань Державної служби статистики України містять аналітичні розрахунки та оцінювання рівня прибутковості окремих галузей народного господарства та економіки загалом [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на достатню

представленість розгляду окремих аспектів діяльності підприємств України водночас наполегаємо на необхідності аналізу ключових показників діяльності підприємств України за 2010–2017 роки, адже на цей період випадає низка доленосних для нашої держави подій, які чинять вплив на економіку країни.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розгляд у динаміці та тісному взаємозв'язку ключових показників діяльності підприємств України за 2010–2017 роки шляхом узагальнення наявних розрізнених статистичних даних та формування найбільш цілісного уявлення про розвиток вітчизняних підприємств під впливом розірвання тісних економічних зв'язків з Російською Федерацією.

В основу дослідження покладено історичний метод для вивчення розвитку вітчизняних підприємств як об'єктів дослідження в хронологічній послідовності. Завдяки використанню історичному методу досягається поглиблене розуміння сутності проблеми, з'являється можливість формування більш обґрунтованих рекомендацій для розвитку об'єкта дослідження в майбутньому. Метод наукової абстракції дав змогу акцентувати увагу на залежності показників діяльності вітчизняних підприємств від військових дій на сході та анексії Криму шляхом абстрагування від оцінювання впливу можливих інших факторів. Також задля узагальнення розрізнених статистичних даних використано прийом зведення та групування, аналіз часових рядів.

Вклад основного матеріалу дослідження. Економіка України на цьому етапі розвитку перебуває в досить жорстких умовах, адже останні політичні та економічні події характеризують нестабільне середовище функціонування підприємств та мають певний вплив на показники ефективності їх функціонування.

Це є реальною проблемою, адже основу економіки будь-якої держави складають підприємства різних організаційно-правових форм, форм власності, галузей народного господарства. Від показників їх діяльності залежать рівень ВВП, обсяги експорту, рівень наповнення бюджету податками, добробут населення.

Для аналізу вибрано період 2010–2017 років, на середину якого припадає початок бойових дій на сході, тому можна чітко прослідкувати вплив цих процесів на діяльність підприємств України.

Аналіз основних показників діяльності підприємств до 2014 року та після цього періоду дає можливість оцінити вплив політичних процесів на розвиток економіки, оцінити масштаби змін, може стати поштовхом для вжиття превентивних заходів іншими державами та недопущення подібних процесів.

Динаміку кількості підприємств України за 2010–2017 роки можна побачити в табл. 1.

Можна спостерігати зменшення кількості підприємств, яке розпочалось ще у 2011 році (кількість підприємств порівняно з 2010 роком зменшилась на 3 115 одиниць) і тривало до 2016 року, за винятком 2013 року та 2015 року, коли відбувся приріст кількості підприємств. Однак варто відзначити, що найбільше скорочення кількості підприємств відбулося саме у 2014 році, коли підприємств стало на 52 236 одиниць менше, ніж у попередньому році. У 2017 році відбулось незначне зростання кількості великих підприємств, проте порівняно з 2010 роком їх кількість стала меншою на 40 554 одиниці.

Скорочення кількості великих підприємств розпочалось у 2013 році, проте їх найбільша кількість була втрачена саме у 2014 році, а саме 162 підприємства. 2017 рік, сподіваємось, став початком збільшення кількості великих підприємств на території України. Кількість великих підприємств в Україні у 2017 році на 187 одиниць менше, ніж у 2010 році.

Зменшення кількості середніх підприємств спостерігається постійно, адже кожного року (за винятком 2017 року) їх кількість ставала меншою порівняно з попереднім роком. Рекордне скорочення кількості середніх підприємств припадає знову ж таки на 2014 рік, коли показник становить 2 953 підприємства. Протягом 2010–2017 років кількість середніх підприємств зменшилась на 6 046.

Малі підприємства є найбільшими за кількістю. У їх діяльності критичним став 2014 рік, коли кількість зменшилась на 49 211 одиниць, значне скорочення також відбулось у 2016 році (36 660 підприємств). Незважаючи на суттєвий приріст підприємств у 2017 році, порівняно з 2010 роком їх кількість менше на 34 321.

Безперечно, 2014 рік став переломним в історії України, адже він став важким випробуванням не тільки для населення, але й для економіки, виробників, підприємств, тому важливо розглянути територіальну структуру динаміки кількості підприємств з огляду на фактори анексії Криму та військові дії на території Донецької та Луганської областей.

Табл. 2 відображає розподіл загальної кількості підприємств у розрізі областей України протягом 2010–2017 років.

Отже, протягом 8 років, а саме з 2010 року по 2017 рік, кількість підприємств України зменшилась на 40 554 одиниці. Це число вражає та свідчить про наявність несприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності, проте найбільш вагомими факторами такого зменшення є, безперечно, анексія Криму й окупація Донецької та Луганської областей, адже за рахунок окупації Криму кількість підприємств зменшилась на 18 644 одиниці (Автономна Республіка Крим та м. Севастополь), у Донецькій області кількість підприємств зменшилась на 16 935, у Луганській – на 7 518.

Кінцевим показником діяльності підприємства, що свідчить про доцільність функціонування підприємства та характеризує фінансові результати його діяльності, є прибуток. Проаналізуємо чистий прибуток (збиток) підприємств України протягом 2010–2017 років (табл. 3).

Таблиця 1

Кількість підприємств України у 2010–2017 роках, од.

Показники	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість підприємств	378 810	375 695	364 935	393 327	341 001	343 440	306 369	338 256
Приріст (зменшення) порівняно з попереднім роком	x	-3 115	-10 760	28 392	-52 326	2 439	-37 071	31 887
великі підприємства	586	659	698	659	497	423	383	399
Приріст (зменшення) порівняно з попереднім роком	x	73	39	-39	-162	-74	-40	16
середні підприємства	20 983	20 753	20 189	18 859	15 906	15 203	14 832	14 937
Приріст (зменшення) порівняно з попереднім роком	x	-230	-564	-1 330	-2 953	-703	-371	105
малі підприємства	357 241	354 283	344 048	373 809	324 598	327 814	291 154	322 920
Приріст (зменшення) порівняно з попереднім роком	x	-2 958	-10 235	29 761	-49 211	3 216	-36 660	31 766

Джерело: дані Державної служби статистики України [10]

Таблиця 2

Динаміка кількості підприємств України протягом 2010–2017 років у розрізі територій, од.

Регіон	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Відхилення 2017 року від 2010 року
Україна	378 810	375 695	364 935	393 327	341 001	343 440	306 369	338 256	-40 554
Автономна Республіка Крим	14 742	13 152	13 964	16 228	–	–	–	–	-14 742
Вінницька область	7 982	8 075	8 744	9 321	9 331	9 442	8 645	9 187	1 205
Волинська область	5 202	4 896	5 177	5 511	5 516	5 600	5 041	5 597	395
Дніпропетровська область	27 383	26 865	27 363	28 194	26 228	27 251	25 584	27 892	509
Донецька область	27 385	28 892	28 009	28 731	11 366	11 763	10 483	10 450	-16 935
Житомирська область	6 329	6 218	6 221	6 645	6 587	6 607	5 930	6 491	162
Закарпатська область	5 793	5 574	5 627	6 024	6 071	6 111	5 058	5 788	-5
Запорізька область	14 588	14 937	14 301	14 777	14 483	14 423	13 474	14 576	-12
Івано- Франківська область	7 658	7 643	7 675	7 996	7 945	7 942	6 883	7 639	-19
Київська область	15 256	16 502	17 482	18 676	17 873	18 164	17 830	19 339	4 083
Кіровоградська область	6 782	6 642	7 011	7 381	7 645	7 684	7 205	7 735	953
Луганська область	10 926	11 058	10 732	11 385	3 233	3 354	3 526	3 408	-7 518
Львівська область	20 343	16 675	17 332	18 762	18 582	18 628	15 586	17 933	-2 410
Миколаївська область	11 227	8 485	10 198	10 767	10 449	10 569	10 051	10 801	-426
Одеська область	24 972	23 551	24 676	26 016	23 939	23 883	21 004	24 023	-949
Полтавська область	9 565	9 630	9 772	10 129	9 998	10 142	8 989	10 188	623
Рівненська область	5 098	4 899	4 925	5 174	5 189	5 253	4 697	5 280	182
Сумська область	5 380	5 424	5 432	5 817	5 819	5 842	5 287	5 705	325
Тернопільська область	4 729	4 970	4 810	5 234	5 159	5 096	4 249	4 710	-19
Харківська область	25 792	25 739	24 960	26 086	24 820	24 938	20 435	22 597	-3 195
Херсонська область	7 179	6 728	7 641	8 104	8 160	8 008	7 171	8 107	928
Хмельницька область	6 489	6 408	6 588	6 925	6 968	6 992	6 228	6 954	465
Черкаська область	7 298	7 134	7 186	7 931	8 153	8 296	8 050	8 864	1 566
Чернівецька область	5 313	3 731	3 994	4 160	4 065	4 054	3 500	3 925	-1 388
Чернігівська область	5 183	5 522	5 887	6 220	6 017	6 018	5 236	5 904	721
м. Київ	86 314	92 464	75 338	86 845	87 405	87 380	76 227	85 163	-1 151
м. Севастополь	3 902	3 881	3 890	4 288	–	–	–	–	-3 902

Джерело: дані Державної служби статистики України [10]

Отже, нині обсяг прибутку великих та середніх підприємств перевищує обсяг збитку, причому цей показник збільшився порівняно з 2016 роком. Зворотню була ситуація у 2014 році, коли фінансовим результатом став збиток. Складною була ситуація також для середніх підприємств у 2013–2015 роках, коли загалом формувався негативний фінансовий результат. Характеризуючи діяльність малих підприємств, зауважимо, що сума збитку переважає обсяг прибутку, в результаті чого формується негативний фінансовий результат протягом 2010–2017 років.

Частка прибуткових підприємств серед великих є вищою у 2017 році порівняно з 2010 роком, відповідно, збільшився позитивний фінансовий результат їх діяльності. Проте у 2014 році відбувалось різке скорочення кількості прибуткових великих підприємств, але вже у 2015 році ситуація почала покращуватись, нині 73,3% великих підприємств є прибутковими.

У 2014 році найменшою стала частка прибуткових середніх підприємств, хоча до того часу й після 2014 року частка прибуткових середніх підприємств зростала, у 2017 році вона становила 76,1%.

Питома вага прибуткових малих підприємств коливається, не можна однозначно виділити критичний період їх діяльності. Проте з 2016 року їх кількість дещо зменшилась.

Ключовим показником діяльності підприємства є рівень рентабельності, тобто співвідношення отриманого прибутку та понесених витрат. Динаміку рентабельності операційної діяльності підприємства демонструє табл. 4.

Отже, найвищим рівнем рентабельності операційної діяльності характеризуються великі підприємства. Якщо характеризувати рівень їх прибутковості, то найнижче значення (0,7%) припадає на 2014 рік, з 2015 року рівень рентабельності зростає, а у 2017 році він становить 11,2%. Політична та економічна нестабільність має більший вплив на середні та малі підпри-

Таблиця 3

Фінансовий результат діяльності великих, середніх та малих підприємств України

Рік	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	% до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
<i>Великі підприємства</i>					
2010	28 471,1	68,3	74 278,4	31,7	45 807,3
2011	92 572,1	69,2	131 043,5	30,8	38 471,4
2012	37 182,2	70,0	96 928,6	30,0	59 746,4
2013	28 003,5	68,6	88 724,8	31,4	60 721,3
2014	-18 9934,1	51,8	81 040,7	48,2	270 974,8
2015	-14 5403,9	55,7	105 387,9	44,3	250 791,8
2016	61 222,7	65,8	158 665,9	34,2	97 443,2
2017	156 906,3	73,3	266 879,1	26,7	109 972,8
<i>Середні підприємства</i>					
2010	30 742,5	61,6	77 666,9	38,4	46 924,4
2011	19 244,6	64,1	76 203,6	35,9	56 959,0
2012	34 612,0	64,3	99 292,4	35,7	64 680,4
2013	-1 567,7	63,7	72 185,7	36,3	73 753,4
2014	-206 223,2	61,4	92 790,5	38,6	299 013,7
2015	-102 769,2	70,6	172 570,6	29,4	275 339,8
2016	15 061,8	75,5	157 901,7	24,5	142 839,9
2017	70 105,0	76,1	186 142,5	23,9	116 037,5
<i>Малі підприємства</i>					
2010	-19 661,4	57,0	24 460,0	43,0	44 121,4
2011	-10 593,6	63,5	32 518,8	36,5	43 112,4
2012	-14 748,3	63,0	35 296,2	37,0	50 044,5
2013	-29 420,9	65,0	35 748,3	35,0	65 169,2
2014	-179 297,5	65,7	45 236,6	34,3	224 534,1
2015	-118 194,4	73,5	89 390,4	26,5	207 584,8
2016	-32 206,8	72,8	99 298,7	27,2	131 505,5
2017	-20 971,9	72,3	107 934,7	27,7	128 906,6

Джерело: дані Державної служби статистики України [10]

Рівень рентабельності (збитковості) підприємств України

Рік	Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств			Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств		
	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства
2010	3,9	5,0	1,8	0,2	2,3	-5,7
2011	6,2	6,0	4,2	3,3	1,2	-2,5
2012	5,2	5,0	4,1	0,9	2,2	-3,3
2013	5,0	3,2	2,2	0,6	-0,1	-6,2
2014	0,7	-3,6	-17,9	-11,1	-12,5	-26,5
2015	4,0	0,0	-4,2	-7,0	-5,0	-13,6
2016	8,8	6,9	5,2	2,4	0,7	-3,6
2017	11,2	7,3	6,5	5,2	3,1	-2,0

Джерело: дані Державної служби статистики України [10]

емства, адже у 2014 році середні підприємства мали від'ємне значення рентабельності, а малі підприємства негативний рівень прибутковості мали у 2014 році та 2015 році.

Окрім операційної діяльності підприємства здійснюють фінансово-інвестиційні операції, рівень ризикованості яких зростає за найменшого впливу негативних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Особливо чутливими до цього впливу є малі підприємства, рівень рентабельності яких є негативним протягом 2010–2017 років. Найгірші показники рентабельності (збитковості) підприємств України припадають саме на 2014 рік.

Висновки. Аналіз, наведений у статті, підтвердив, що окупація території Донецької та Луганської областей, анексія Криму негативно позначились на кількості підприємств України, їх фінансових результатах та рівні рентабельності. Навіть не торкаючись питань зовнішньої торгівлі, динаміки та структури експорту, можемо побачити негативну залежність розвитку українських підприємств, отже, економіки загалом від затяжних воєнних дій на сході та анексії території.

Серед пріоритетів співпраці України та Росії до вторгнення останньої на територію України слід назвати удосконалення режиму вільної торгівлі товарами, захисту прав інвесторів, формування інтегрованої системи платіжно-розрахункових операцій, забезпечення вільного пересування громадян, співпраця в галузях конкурентної політики, технічного регулювання, інновацій та наукових досліджень, прикордонне та міжрегіональне, військово-технічне співробітництво, співпраця в таких пріоритетних галузях, як вуглеводнева енергетика, електроенергетика, ядерна енергетика, авіаційна та космічна промисловість, суднобудування, агропромисловий комплекс, транспорт і логістика, курортно-рекреаційний комплекс.

Рішення уряду нині свідчать про переорієнтацію зовнішньої торгівлі на користь країн ЄС. До того ж угода про вільну торгівлю з країнами Євросоюзу відкриває для українського бізнесу такі можливості. Український експорт товарів на ринок ЄС отримує ще й додаткові переваги у вигляді близькості європейського ринку та більш низьких витрат на логістику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бердар М.М. Фінанси підприємств : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010, 352 с.
2. Єпіфанова І.Ю., Гуменюк В.С. Методика оцінювання прибутковості підприємства. *Економіка та суспільство*. 2017. № 12. С. 251–254.
3. Єпіфанова І.Ю., Гуменюк В.С. Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення сутності. *Економіка та суспільство*. 2016. С. 189–192.
4. Бержанір І.А., Гвоздей Н.І., Улянич Ю.В. Рентабельність як основний показник оцінки діяльності підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1 (2). С. 58–62.
5. Базілінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2011. 328 с.
6. Шляга О.В., Шипуля Л.І. Прибуток та рентабельність як показники ефективності виробництва. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. № 8. С. 75–81.
7. Черниш С.С. Організаційно-методичні аспекти аналізу рентабельності. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 305–309.
8. Білошарпа В.А. Резерви зростання результативності бізнесу в умовах економічного спаду. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 1 (155). С. 115–117.
9. Пігуль Н.Г., Бочкарьова Т.О., Кулинич Р.О. Показники рентабельності підприємств різних галузей України та шляхи підвищення їх рівня. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 188–193.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.